

Què té el carrer?

Dimensions d'un hàbitat creatiu

Oriol MARTÍ SAMBOLA

enraonem@gmail.com

NOTA BIOGRÀFICA: Llicenciat en Ciències Polítiques a la UAB. Postgrau en Espai Públic i Ciutadania (UAB, UOC, CCCB). Postgrau en Gestió i Polítiques Culturals (UB). Postgrau en Literatura contemporània (UOC). Postgrau en Estètica i Narrativa Digital (UOC). L'any 2003 s'integra a l'equip de FiraTàrraga; entre 2012 i 2015 n'és el gerent; i actualment n'ocupa la direcció executiva. Va codirigir el Màster de Creació en Arts de Carrer de la Universitat de Lleida entre 2012 i 2017. Participa al Màster de Gestió Cultural i al Postgrau en Producció i Gestió d'Espectacles de la UB. Ha dirigit i produït diversos documentals de caràcter històric o social, com *La II República i la Guerra Civil a la ciutat de Tàrraga* (2006) o *Tots som Ulisses* (2007), entre altres. Ha estat també impulsor i organitzador de diversos festivals i activitats vinculades a la cultura alternativa. Entre 2015 i 2017, president de la Plataforma d'Arts de Carrer. Avui, membre de les juntes de l'Associació de Gestors Culturals de Catalunya, la Plataforma d'Arts de Carrer i de la Coordinadora de Fires d'Arts Escèniques de l'Estat espanyol.

Resum

Aquest article identifica sis aproximacions definitòries del carrer creatiu: la dimensió urbanística, la política, l'artística, la simbòlica, la tecnològica i l'atmosfèrica, presentades a través dels seus perquè, els seus relats i els seus exemples, vinculats tots ells a les arts escèniques.

Paraules clau: espai públic, carrer, creació, urbanisme, política, arts, noves tecnologies

Oriol MARTÍ SAMBOLA

Què té el carrer? Dimensions d'un hàbitat creatiu

El carrer: intentar descriure el carrer, de què està fet, per a què serveix.

Georges Pérec

La creació a l'espai públic respon a un llenguatge propi, despul·lat, essencial i sincer. Això és el que he après al llarg dels anys i el que proposo desenvolupar justament aquí des d'un vessant teòric.

Faig referència a les particularitats consubstancials de totes aquelles arts i expressions creatives desenvolupades de manera expressa a l'espai públic. Aquest article identifica sis aproximacions definitòries del carrer creatiu: la dimensió urbanística, la política, l'artística, la simbòlica, la tecnològica i l'atmosfèrica, presentades a través dels seus perquè, els seus relats i els seus exemples, vinculats tots ells a les arts escèniques per proximitat professional.

De la dimensió urbanística

Brais Estévez (2010) és geògraf de l'escola crítica de l'urbanisme contemporani. Les seves tesis poden ser un bon punt de partida per tal de presentar la dimensió urbanística del carrer creatiu: l'autor afirma que l'espai públic és un mecanisme d'acoblaments relacionals, múltiples i complexos (també conegut com a *big thing*), que es caracteritza per presentar-se com un agent que pot incidir cap a alguna direcció o concepció. En altres paraules, s'entenen els elements materials com a agents influents pel seu caràcter heterogeni, subjectiu, complex i no pacificat, que s'allunyen de la idea de receptacle ascètic i abstracte de les concepcions clàssiques.

En un mateix sentit, Jordi Borja (2013) defineix una visió de l'urbanisme no només com un espai d'ordenació, sinó sobretot com un articulador de parts, una zona oberta de sortida i entrada fàcils i que, a la vegada, és accessible, visible i animada en el sentit no artístic sinó vivencial de la paraula. A més del caràcter simbòlic i polític que mencionaré més endavant, considero destacable una altra característica de la dimensió urbana que Borja posa en relleu: la seva irregularitat física, diferenciada, no uniforme. Això ho saben

bé els artistes quan es queixen de la lleugera inclinació d'una plaça o de l'arbre que impera al mig de l'espai públic i que finalment quedarà integrat a la representació.

Aquestes concepcions de l'arquitectura urbana faciliten la presentació i la comprensió d'algunes particularitats urbanístiques del carrer creatiu.

En primer lloc, el carrer creatiu es desplega en una doble dimensió; la del pla horitzontal, clàssic i radiant, que pot representar-se tant de manera frontal (reproduint la posada en escena teatral anomenada *a la italiana*), en semicercle (*a la grega*) o en ple cercle (*a la romana*). El pla horitzontal no només pot ser estàtic, sinó que també el podem veure en un estat dinàmic o itinerant. En qualsevol cas, cal destacar-ne les possibilitats. Ara bé, això no ens allunya prou de les possibilitats físiques de la posada en escena en un recinte tancat, ja que no és difícil haver vist amb més o menys limitacions una amalgama de posades en escena com les presentades en un espai físic interior. Per això és important valorar la dimensió del pla físic vertical, ja més pròpia del carrer creatiu. Em refereixo a focs artificials, dansa vertical des de campanars, ús de balcons, de figures escèniques itinerants d'alçada, o de grues amb pantalles que basculen amunt i avall projectant audiovisuals per ser vistes des de la distància.

En segon lloc, la creació a l'espai públic també respon a la lògica de l'assimilació, en el sentit que abans comentava d'identificar i transformar determinats elements urbanístics convertint-los en una escenografia. Bancs, barreres orogràfiques, rampes, fanals, murs i una infinitat de metalls, fustes i formigons presents a l'espai públic poden ser (com també poden no ser) presències físiques còmplices en el fet creatiu. Tres exemples clars que il·lustren l'assimilació: el de les guerrilles de ganxet a l'espai públic que teixeixen amb llanes arbres i columnes; el del *parkour* (l'art del desplaçament urbà) que desenvolupa una relació complexa amb el mobiliari urbà, desafiant-lo i, a la vegada, convertint-lo en aliat necessari; o, més concretament, el meravellós espectacle *La visite du sultan des Indes sur son éléphant à voyager dans le temps* (2005), de la companyia francesa Royal de Luxe, que començava amb l'aterratge forçós d'una nau espacial que esgarrapava literalment el paviment del carrer per la fricció entre l'aparell i el terra urbà.

Si el recinte respon a lògiques de negació d'una part de l'espai físic amb la intenció de posar el focus únicament en l'espai escènic, el carrer dona a l'espai un protagonisme multidimensional i assimilador, convertint-lo en protagonista i multiplicador de la recerca del joc físic i la sorpresa dels sentits.

És interessant introduir també la idea de volums i intensitats. En el primer cas, el carrer creatiu es desplega en una amalgama de possibilitats d'exhibició que va des dels milers d'espectadors a la més íntima proximitat. Existeixen obres de teatre de carrer ideades per a més de 5.000 persones, però també apareixen experiències artístiques al carrer que requereixen la màxima intimitat. Complementant el volum, també podríem parlar de la intensitat que es desplega des de la totalitat del foc i el soroll a la suavitat del murmuri. Parlo de les grans diferències de volum i intensitat entre, per exemple, *Dimonis* (1981), de la companyia Comediants, amb el seu èxtasi iniciàtic que ha convertit aquest espectacle en un mite de les arts de carrer; *Commandos*

poétiques, de Les Souffleurs, amb les seves poesies recitades directament a cau d'orella a través de llargs tubs de fusta en parcs de tantes ciutats europees; o *Whose are those eyes* (2013), de Macarena Recuerda Shepard, una simpàtica proposta itinerant on l'espectador transita solitari pels carrers de la ciutat amb uns auriculars rebent instruccions per descobrir qui és l'assassí d'un original *cluedo* urbà.

De la dimensió política

Voldria sintetitzar la dimensió política del carrer creatiu a través de dos verbs que impliquen direcció i presència com són *arribar* i *estar*. En el fons, són metàfores explicatives que podrien desplegar-se en preguntes polítiques com a qui va dirigida la creació a l'espai públic o qui n'és el destinatari.

La creació a l'espai públic és un marc idoni per a l'*arribada* cultural. Segurament hi ha almenys dos bons exemples per explicar el concepte de democratització de la cultura, tan utilitzat en la gestió cultural, política i acadèmica i tan poc entès per la resta de la població. Sempre utilitzo el mateix exemple per explicar què és una política pública centrada en l'arribada cultural: la construcció i la posada en funcionament d'una biblioteca per acostar al major nombre de persones els llibres, l'amor a la lectura, el silenci, l'estudi i el coneixement reposat, independentment de la seva condició social, de gènere, de país d'origen o d'edat. I, a més, sempre utilitzo un segon exemple: la celebració d'un festival d'arts de carrer.

El carrer creatiu és una eina política (*i tant de bo no partidista*) que facilita l'acostament del fet cultural a la població amb un filtre mínim. El carrer creatiu arriba a qui vol (*m'interessa aquest espectacle*), a qui no pot (*la cultura és cara*), a qui no ho sap però potser vol (*què fan, aquí?*) o a qui ho sap i no vol (*una altra rucada al carrer*). El carrer creatiu arriba a tot el món, des de l'apòstol a l'antagonista.

En relació amb l'*estar*, entrem en l'àmbit de la participació i del sentir-se part d'alguna cosa. La cohesió social és una altra característica de l'espai públic. A través de la seva força ritual afavoreix un sentit identitari de presència física i metafísica, garantint una mateixa *vivència* a la nova i la vella ciutadania, vivència que, a la vegada, ja forma una nova comunitat tremendament inclusiva, despullada i sincera. En aquest sentit, Senet (2014) afirma que la definició de l'espai públic es pot explicar com el lloc on es troben dos desconeguts.

Una manera d'entendre la necessitat de la vivència unitària és a través de les paraules de Rowan (2016):

Es importante seguir defendiendo el mantenimiento de un sistema cultural rico, que sea capaz de dialogar y de medir comunidades heterogéneas, y de dar voz a agentes diferentes. Un sistema cultural que pueda ofrecer los espacios y los recursos necesarios para que las distintas comunidades puedan producir relatos colectivos, fomentando así el surgimiento de identidades compartidas. Un sistema cultural abierto, transitible y desbordante, que no sea excluyente, accesible a jóvenes y viejos, hombres, mujeres, sujetos trans, géneros no normativizados. Que sea capaz de elaborar discursos complejos pero también de aportar experiencias estéticas valiosas y significativas (Rowan, 2016: 37).

Socialment parlant, *l'arribar* i *l'estar* són fenòmens necessaris. En aquest sentit cal tenir en compte la idea de la *intel·ligència social com a funció* que desenvolupa José Antonio Marina (2010): l'autor explica que, a més de les intel·ligències individuals pròpies de les marques biogràfiques, també convivim, pensem, sentim i actuem de manera integrada amb altres agents. I aquí rau la qüestió: aquesta integració, augmenta o deprimeix la intel·ligència individual? La interacció genera una onada de dinamisme positiu o negatiu, tant en l'àmbit cognitiu com també en la creativitat artística. En altres paraules: les societats intel·ligents susciten pensament intel·ligent i creatiu mentre que les societats estúpides susciten ocurrencies com a mínim irrellevants.

De la dimensió artística

Generant un paral·lelisme amb la religió, els espectadors de carrer tenen alguna cosa de protestants, entesa aquesta comparació com una aproximació al fet artístic sense l'existència d'intermediació. El vincle directe entre individu i creació a l'espai públic genera realitats de veracitat i autenticitat. Com es materialitza aquesta comunió? A través de la presa de decisions com ara on, quan i, sobretot, per què (*per què interessa, per què distreu, o per què no hi ha un per què*). Més enllà de metàfores religioses, interessa identificar el fet que al carrer creatiu es gaudeix de més llibertat que en un espai tancat, ja sigui en l'àmbit espacial o en l'intel·lectual. Quan el carrer creatiu no m'interessa, me'n vaig. Quan m'avorreixo en un recinte tancat, estic atrapat: només em resta (sincer acte de resistència) intentar dormir en un profund silenci.

Una altra particularitat en la dimensió artística és la diversitat de llenguatges del carrer creatiu. Encara que em veig obligat a generalitzar, considero que existeix alguna cosa en comú en la pluralitat de llenguatges creatius a l'espai públic, segurament com a conseqüència de la idea d'*arribada* al públic espectador. Poques vegades el text impera al carrer; per contra, estem molt més acostumats als llenguatges metafòrics, elementals, onírics, simbòlics, visuals, pictòrics o gestuals. I malgrat no comptar amb l'acompanyament textual de comprensió de relats i trames, el carrer creatiu és proper i comprensible. Segurament això es deu al fet que els individus estem molt més capacitats del que podrien creure les factories televisives —per posar un exemple a l'atzar— d'interioritzar llenguatges els missatges dels quals contacten directament amb el nostre *jo* més complex i competent. Tothom entén millor una bufetada que la seva pròpia explicació, tothom entén millor un petó que la seva definició. I un altre exemple: estic convençut que la meva mare no suportaria Pinter, Becket o Maeterlinck, però acostuma a treure el cap —mai a primera fila—, i fins i tot a quedar-s'hi, per veure i escoltar allò que a vegades li proposa el carrer creatiu. I després m'ho explica. M'interessa el perquè. Per què els llenguatges del carrer li poden semblar atractius a una dona sense estudis de més de 65 anys i de classe treballadora que no consumeix cultura de manera habitual? Crec que en la profunditat i la força del llenguatge hi poden haver les respostes.

Presento una última particularitat del carrer creatiu en l'àmbit artístic, tot i que també té alguna cosa d'espacial. Em refereixo als processos creatius i a les seves nuesa i accessibilitat pel fet d'estar al carrer. L'abans, el durant i

el després del moment artístic es dilueixen al carrer. No passa el mateix en els espais tancats, on impera la dicotomia de la llum de sala / platea enfosquida; soroll previ i posterior / silenci durant la funció; absència / presència escenogràfica, etc.

El carrer despulpat permet que l'espectador es relacioni amb els processos. Avui vivim una clara voluntat del món artístic per obrir infraestructures de creació amb la voluntat de compartir processos amb els espectadors, un fet que en dècades anteriors no existia com a focus d'interès. El carrer és un espai òptim on, en moltes ocasions, la nuesa es dona de forma natural, ja sigui en l'àmbit creatiu, ja sigui en l'àmbit organitzatiu: quotidianitat > muntatge d'infraestructures > assajos > exhibició > desmuntatge d'infraestructures > quotidianitat.

Entre els anys 1983 i 1985 es va desenvolupar a Tàrrega, la ciutat de la meva infantesa, la Fira de l'Escultura al Carrer. Mai no oblidaré el privilegi de viure en primera persona un procés creatiu escultòric: amb sis anys em vaig obsessionar profundament amb el fet de poder veure com un escultor creava des de zero una gran peça de fusta en una petita plaça de la ciutat. Cada dia, durant dues setmanes, vaig gaudir del procés de creació d'un tòtem estrany i altíssim. Vaig passar aquelles tardes amb observacions atentes, establint una simpàtica relació amb un solitari escultor amb qui vaig compartir algunes bosses de patates. El seu nom era Ignacio Basallo (1952); no sé on ha anat a parar aquella escultura. Recordo perfectament l'olor de fusta i els gestos, rudes i delicats, del treball de l'escultor amb formons i raspes.

De la dimensió simbòlica

Un símbol és una representació que converteix l'absència en presència. La cultura és la invenció de la capacitat simbòlica mitjançant la percepció de la possibilitat i la impossibilitat, el bé i el mal, la bellesa i la lletjor, la guerra i la pau.

L'espai públic és un lloc subjectiu i essencialment simbòlic. Ho afirma Bravo (2011) quan argumenta que el carrer no és un marc geomètric, cartesià i objectiu, ni un continent físic i tangible, sinó que més aviat seria un ens polític i fràgil on la consciència juga un paper important. D'aquí la necessitat de distingir entre l'*urbs* com a continent físic i la *civitas* com allò que succeeix a dins seu i que es manifesta de manera heterogènia. L'espai públic és un flux dinàmic i inestable que es propaga i es contrau, guanyant i perdent força de manera intermitent. Aquest és el punt de partida de la dimensió simbòlica del carrer. No és el mateix el Valle de los Caídos que Montserrat, la plaça del Sol que la plaça de las Cortes de Madrid, la plaça del Topete de Cadis que la plaça dels Furs de Guernika. Tots aquests continents, les seves morfologies i, sobretot, les seves representacions, tenen ben poca cosa a veure entre ells.

Si en la pròpia quotidianitat els espais públics tenen caràcter i profunditat, l'expressió artística pot encara exercir de multiplicador de la dimensió simbòlica de l'entorn. En aquest sentit, el carrer creatiu és una eina de descoberta, redescoberta o repensament dels espais públics. La creació al carrer pot generar marques simbòliques que van des de la carícia a l'esgarrapada, des de la cicatriu al tatuatge.

De la dimensió tecnològica

L'espai públic és un context realment integrador de les noves tecnologies de la comunicació, sota una mirada de realitat present sense judicis de valors ni disquisicions ètiques. És interessant contemplar els debats sobre l'ús de les noves tecnologies als recintes, mentre que en els espais oberts, simplement, hi tenen una presència aferrada i indiscutible. El carrer creatiu es relaciona amb naturalitat amb el caràcter sociotecnològic: immediatesa, accessibilitat, relat coral, defecte, opinió, testimoniatge efímer, viralitat, hipertextualitat, practicitat, risc, etc.

L'any 2013, el festival Grec de Barcelona va programar, al Teatre Lliure, les *Tragèdies romanes* de William Shakespeare dirigides per Ivo van Hove. La macroproposta escènica durava 350 minuts sense entreactes. La representació permetia als espectadors una llicència molt particular: podien sortir i entrar de la sala en qualsevol moment, podien menjar, parlar, tuitejar, xatejar, fotografiar, retransmetre en directe la funció amb qualsevol dispositiu mòbil... Un acte de llibertat inèdit en un teatre, un acte de llibertat habitual al carrer.

Aquesta integració sociotecnològica es pot analitzar des de les tesis de Hill (2008) amb un sentit computacional: el carrer és un sistema facilitador del funcionament d'altres sistemes:

Tot això és tecnologia quotidiana: incrustada i suportada, movent-se a través del carrer, guiada per persones i vehicles, i instal·lada per empreses privades i organismes públics. Cada element de dades causa una onada de respostes d'altres bases de dades connectades a través de connexions semàntiques mitjançant complexes bases de dades, a voltes a temps real, a voltes causant ondulacions en diferit. Algunes dades tenen propietat, són tancades i de gestió privada, altres són obertes, col·laboratives i públiques. (Hill, 2008: 36).

La tecnologia entesa com un element integrat, naturalitzat i dinàmic dins l'ecosistema del carrer creatiu.

De la dimensió atmosfèrica

Imaginem un polígon industrial a la perifèria d'una capital de província, un plujós dissabte de novembre. Ara, imaginem una plaça de poble tancada al trànsit de vehicles i plena de gent en cadires de fusta, un dolç crepuscle d'estiu. Els dos contextos són òptims per al desplegament creatiu, encara que segurament les influències ambientals seran determinants. És en aquest sentit que la dimensió atmosfèrica es troba amb l'espai públic per influir en la percepció de l'individu sobre què està passant; és justament aquí quan allò que amalgama un element central pren una força que no només acompanya sinó que marca i defineix l'acció.

La dimensió atmosfèrica suposa el conjunt d'afectacions climàtiques, lumíniques, acústiques i de múltiples factors que generen complicitats o interferències al carrer creatiu.

Novament, és interessant analitzar aquestes influències contraposant el carrer i el recinte. Si a l'espai públic l'atmosfera influeix, transforma i interfereix (a voltes negativament: pluja, vent o fred), a l'espai tancat el fenomen és justament el contrari. És més, la idea de recinte és un autèntic desafiament a les influències atmosfèriques: gaudim de l'espectacle sota una agradable temperatura de confort, silenci absolut i la plena garantia de la supressió de qualsevol risc climàtic (suposant l'absència de goteres) que pugui entorpir mínimament la representació.

No hi ha res més identificatiu que la creació a l'espai públic, acompanyada de la seva banda sonora original —siguin mosques, gavines o nens cridant darrere una pilota. No hi ha res més melancòlic que la capa fina de pluja sota un espectacle de dansa al carrer.

Una idea més: són particularment interessants les influències atmosfèriques en la creació cultural, perquè —ecologista militant— aquesta dimensió és un desafiament a l'històric antagonisme entre el regne de la crua necessitat causal i determinista (naturalesa) i el temple de la voluntat i la llibertat (cultura). Naturalesa i cultura de la mà, encara que sigui només una estona.

Del fet de concloure

Havent identificat algunes singularitats del carrer creatiu des de diversos vessants, considero que cal realitzar un acte d'invitació a multiplicar-ne les veus sota una mirada analítica i teòrica. A més de creatiu, l'espai públic ha de ser pensat amb continuïtat per tal de poder seguir preguntant-nos, cada cop amb més definició, què té de particular el carrer.

Bibliografia

- BORJA, J. *Revolución urbana y derechos ciudadanos*. Madrid: Alianza Editorial, 2013.
- BRAVO, D. *La sorpresa del flâneur. Lliçons del Premi Europeu de l'Espai Públic Urbà*. Barcelona: CCCB, 2011. <<https://bit.ly/35Fj3Y>> [Consulta: 28 novembre 2019].
- ESTÉVEZ VILLARINO, B. «La idea de espacio público en geografía humana. Hacia una conceptualización (crítica) contemporánea». A: *Documents d'Anàlisi Geogràfica*. Barcelona: Universitat Autònoma de Barcelona, Departament de Geografia, 2012.
- HILL, D. «The Street as platform», *City of Sound*, 2008. <<https://bit.ly/2OtpINR>> [Consulta: 28 novembre 2019].
- MARINA, J.A. *Las culturas fracasadas. El talento y la estupidez de las sociedades*. Barcelona: Anagrama, 2010.
- ROWAN, J. *Cultura libre de Estado*. Madrid: Traficantes de sueños, 2016.
- SENNET, R. *L'espai públic, un sistema obert, un procés inacabat*. Barcelona: Arcàdia, 2014.